

Daniel M. Gurtner & Loren T. Stuckenbruck (red.). *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism*. London: T&T Clark. 2020. 1 437 s.

T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism är ett massivt uppslagsverk i två volymer, med avsikten att behandla de viktigaste ämnena som berör andra templets judendom(ar) – beteckningen används här om perioden mellan Alexander den Store (356–323 f.v.t.) och Bar Kochba (d. 135 e.v.t.). Som redaktörerna, Daniel M. Gurtner och Loren T. Stuckenbruck, anger: ”The objective is to assemble in a single reference work a collection of articles on some of the most important subjects related the breadth of ’Second Temple Judaism’s” (s. xxv).

De två volymerna är i sin tur indelade i fyra huvuddelar. I den första volymen hittar man förutom en allmän introduktion till verket, följt av tretton periodiserade färgkartor, två mer övergripande kapitel. I ”What is Second Temple Judaism?” ger Stuckenbruck en översiktlig introduktion till andra templets judendom som forskningsfält och lokaliserar detta i förhållande till andra närliggande discipliner, medan Gurtner i ”The Historical and Political Contexts of Second Temple Judaism’s” ger en kronologisk överblick över perioden ifråga.

Kärnan och den tillika absoluta merparten av uppslagsverket består dock av de sammanlagt 642 uppslagen, författade av 407 internationella experter. Uppslagen är i sin tur indelade i de två kategorierna *literature* (vol. 1) och *topics* (vol. 2). Till den första avdelningen hör behandlingen av enskilda texter ur den hebreiska bibeln, Nya testamentet, apokryfer och pseudepigrafer, Dödahavsrollarna, rabbinisk litteratur och så vidare. De individuella uppslagen har en gemensam övergripande struktur och inkluderar vanligtvis en sammanfattning av innehållet, jämförelse med andra texter som behandlar andra templets judendom, förtydligande av omdiskuterade frågor samt en receptionshistorisk utblick. Dessutom ger de, utöver en kort bibliografi

med rekommendation av relevant litteratur för fortsatt fördjupning, även förslag på relaterade uppslag inom uppslagsverket. Den andra volymen, som fokuserar på teman, innefattar behandling av en bred uppsättning av ämnen – arkeologi, språk, händelser, personer, platser, praktiker, rörelser, idéer och så vidare. I denna volym är av förklarliga skäl angreppssätten mer skiftande, men även här återfinns bibliografier och information om relaterade uppslag. Till sist ska det nämnas att uppslagsverket även innehåller nästan 200 bilder på manuskript, artefakter, platser och diagram, vilka förtjänstfullt illustrerar de uppslag som de tillhör.

Andra templets judendom är ett mycket fångslande och relevant forskningsfält, som sedan en tid tillbaka åtnjuter ett betydande intresse inom forskarvärlden, och kring vilket allt fler studier publiceras. Det kan i sammanhanget vara värt att notera *Early Jewish Literature: An Anthology* (2018), som samlar (utdrag ur) ett flertal av de texter som behandlas i *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism* i engelsk översättning. Borta är de dagar då perioden ifråga pejorativt benämndes som ”efterbiblisk” (*post-biblical*) eller ”mellantestamentlig” (*intertestamental*), och inte ansågs ha något större egenvärde. Upptäckten av Dödahavsrollarna, och den inblick de gett i sin samtid, har blåst nytt liv i studiet av andra templets judendom. Ett av de tydligaste och senaste uttrycken för detta är just *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism*.

Det är viktigt att betona att andra templets judendom – med sin betydande litterära produktion, fascinerande bibeltolkning och teologiska reflektion – är ett mycket spännande och angeläget studieobjekt i sig själv, oaktat dess relevans för närliggande discipliner. Med detta sagt bör det likväl påtalas hur avgörande insikter i andra templets judendom är för att förstå Nya testamentets texter och budskap. Så snart du öppnar Nya testamentet stöter du på fenomen som synagogor, rabbiner, fariséer, demoner och andeutdrivningar, för att ta bara några exempel.

Samma fenomen lyser dock, på det stora hela, med sin frånvaro i Gamla testamentet. Det är tydligt att de nytestamentliga författarna förutsätter en judisk värld som inte är återspeglad i Gamla testamentet. Det senare ger oss endast ett begränsat tvärsnitt av de texter som lästes och influerade den teologiska diskursen kring vår tideräknings början. För att förstå Nya testamentets texter måste dessa läsas, inte bara mot sin gammaltestamentliga bakgrund, utan också i ljuset av andra templets judendom och de spår – såväl litterära som arkeologiska – som den lämnat för eftervärlden. *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism* erbjuder en tillförlitlig och lättillgänglig introduktion till just detta material

Mitt helhetsintryck av verket är alltså mycket positivt. Det ger en bred, men likväl initierad, introduktion till andra templets judendom. Samlingen av hundratals experter från världen över borgar för kvalitet och att de enskilda uppslagen är *à jour* med det aktuella forskningsläget. Uppslagen är överlag välskrivna och bibliografierna hjälper den intresserade att gräva djupare.

Som nytestamentlig exeget finner jag också det vara en principiell förtjänst att uppslagsverket även inkluderar de nytestamentliga texterna, och på så sätt framhåller dessa som en integrerad del av och ett uttryck för andra templets judendom.

Priset – cirka 2 500 kr. i butik – kan göra det svårt för privatpersoner att införskaffa verket, men det hör definitivt hemma på hyllan i varje teologiskt bibliotek värt namnet.

Tobias Ålöw
FD, Göteborg

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22519

**Francis Jonbäck. *Meningsfullt liv*.
Stockholm: Dialogos. 2020. 104 s.**

Två år efter skriften *Meningslöst lidande* om ondskans problem publicerar teologie doktor Francis Jonbäck sin uppföljare *Meningsfullt liv* i vilken han ställer frågan om Guds

existens är nödvändig för att vi ska kunna leva ett meningsfullt liv. I likhet med *Meningslöst lidande* är *Meningsfullt liv* skriven utifrån den anglosaxiska, analytiska religionsfilosofins perspektiv.

Boken inleds med två korta beskrivningar av en nyfödd flicka som dör i cancer och en pojke som dör på flykt undan krig och terror. Sådana berättelser kan kallas för meningslöst lidande och skulle kunna få en människa att tvivla på Guds existens. I respons ger Jonbäck uttryck för att om Gud finns så finns det likväl hopp om att lidande och ondska kan övervinnas och att det goda slutligen segrar. Detta leder honom till bokens huvudsyfte, som är att utvärdera argument för att Guds existens är nödvändig för ett meningsfullt liv. För att närma sig denna fråga beskriver Jonbäck inledningsvis två ateistiska positioner och dess förhållande till ett meningsfullt liv. Den ena positionen kallar han för *den negativa ateisten* och den andra för *den positiva ateisten*. Som exempel på negativa ateister tar Jonbäck upp Friedrich Nietzsche (1844–1900) och Albert Camus (1913–1960). Både Nietzsche och Camus förnekar Guds existens och hamnar i slutsatsen att livet är meningslöst utifrån argumentet att om livet är meningsfullt så existerar Gud och om Gud inte existerar, såsom ateisten tror, så måste livet vara meningslöst. Jonbäck presenterar kort hur dessa negativa ateister hanterar frånvaron av objektiv mening och vänder sig sedan till de positiva ateisterna. En positiv ateist menar Jonbäck kan ändå finna livet meningsfullt vilket leder honom till att omformulera den negativa ateistens argument till det han kallar för *meningsfullhetsargumentet* och som kanske leder till att ateisten likväl borde eller skulle kunna tro på Gud: (1) Livet är meningsfullt, (2) om livet är meningsfullt existerar Gud, (3) Gud existerar. I både meningsfullhetsargumentet och Nietzsches och Camus argument spelar premiss 2 en central roll. Jonbäck introducerar sedan ytterligare en ateistisk position: protestateisten, som argumenterar mot premiss 2 av främst moraliska skäl. De två följande